

TEDBİRÜ'L-MEDİNE

med İbn Ebür-Rebî'nin *Sülûkü'l-mâlik fi tedbiri'l-memâlik* adlı kitabıdır. Bir kısım araştırmacılar, Kahire'de yapılan taşbaskı nüshasında (1286) müellifin kitabını Abbâsî Halifesi Mu'tasım-Billâh'a (833-842) ithaf ettiğini belirtmesi, ayrıca metinde (s. 96) Mu'tasım'dan bahsedilmesinden hareketle eserin bunun zamanında yazıldığını savunurken bazıları da -o dönemle ilgili kaynaklarda eserin adının geçmemesi, üslûp ve muhteva özellikleri gibi gerekçelerle- metindeki Mu'tasım isminin bir istinsah hatası olup gerçekte Müsta'sım-Billâh (1242-1258) olması gerektiğini ileri sürmüştür (tartışmalar için bk. *Sülûkü'l-mâlik*, neşredenin girişi, [Temhîd], s. 7-33, 50-51; "Mülhak [1]", s. 223-225; M. Celâl Şeref – Ali Abdülmü'tî Muhammed, s. 205-209). Kâtib Çelebi kitabın Mu'tasım-Billâh için yazıldığını belirtmekte, Brockelmann da bu görüşe katılmaktadır (GAL, I, 230; Suppl., I, 372). Ancak eseri neşreden Nâcî et-Tikrîti, Paris Bibliothèque Nationale'deki yazma nüshada halifenin isminin Müsta'sım-Billâh şeklinde geçtiğini tesbit etmiştir (*Sülûkü'l-mâlik*, neşredenin girişi, [Temhîd], s. 7, dn. 3; anılan nüshadaki ilgili sayfanın tıpkıbasımı için bk. a.g.e. "Mülhak [2]", s. 231). Dört bölümden (farslı) oluşan *Sülûkü'l-mâlik*'in mukaddime mahiyetindeki birinci bölümünde ebedî kurtuluş için ruhun temizlenmesi ve güzel davranışlarda bulunulması gerektiği belirtilmekte, insanın diğer varlıklardan üstün olmasını sağlayan erdemler sıralanmaktadır. İkinci bölümde ahlâkın belli başlı konuları işlenmiştir. Akla uygun yaşama ve bunun için yapılması gereken şeylere dair üçüncü bölümün baş tarafında geniş bir ilimler tasnifi yer almaktadır. Ev yönetimi ve aile ahlâkının incelendiği bölümün sonunda bazı siyasal konulara da yer verilmiştir. Burada insanların çeşitli ihtiyaçları sebebiyle şehirlerin doğduğu belirtilmektedir. Ancak bir arada yaşama çatışmaları ortaya çıkardığından Allah haksızlıkların önlenmesi için kanunlar koymuştur. Devletin dört temel dayanağı vardır: Yönetici, halk, adalet ve tedbir. Müellif iyi bir yönetici olmanın şartlarını, halk tabakaları ve bunların toplumdaki işlevlerini, halkın yönetici karşısındaki hakları ve sorumluluklarını, adaletin gerekliliğini anlattıktan sonra yönetimin ilkelerini halkın korunması, ülkenin imarı, ordunun idaresi ve maliyenin iyi yönetilmesi şeklinde sıralar. Eser hikmetli sözler ve öğütlerle sona erer.

Literatürde siyaset konuları genellikle felsefe ve fıkıh kitaplarında ele alınmış,

kelâmda özellikle devlet başkanlığı (imâmet) meselesi tartışılmıştır. Öte yandan Gazzâlî ve İbn Haldûn gibi düşünürler eserlerinde siyasete ağırlık vermiştir. İbnü'l-Mukaffa', Câhiz, İbn Kuteybe, Keykâvus, Nizâmülmülk gibi müelliflerce oluşturulan zengin edep literatüründe siyaset geniş yer tutar (bk. SİYASET). Konunun tedbirü'l-medîne vb. başlıklar altında işleniş muahhar dönem ahlâk ve siyaset kitaplarında görülür. Bilindiği kadarıyla ilk defa Nasîrüddîn-i Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsirî*'sinin "Tehzîb-i Ahlâk" başlıklı birinci bölümüne "Tedbir-i Menâzil" ve "Siyâset-i Müdün" başlığıyla iki bölüm eklemiştir. Eserin son bölümünü yazarken Tûsî'nin Fârâbî yanında Gazzâlî ve İbn Miskeveyh'in düşüncelerinden yararlandığı anlaşılmaktadır. Ardından gelen Celâleddin ed-Devvânî'nin *Ahlâk-ı Celâlî*'si, Adudüddin el-İcî'nin *Ahlâk-ı 'Adudiyye*'si, Cemâleddin Aksarâyî'nin *Ahlâk-ı Cemâlî*'si, Kınalızâde Ali Efendi'nin *Ahlâk-ı Alâî*'si, Muhyî-i Gülşenî'nin *Ahlâk-ı Kirâmî*' gibi kitaplarda da bu plan uygulanmıştır. Kınalızâde'nin eserinde büyük ölçüde Tûsî'nin görüşleri tekrar edilmişse de bazı siyasal ve toplumsal konular "Tedbirü'l-menzi" bölümüne alınmıştır (Oktay, s. 423-428).

BİBLİYOGRAFYA :

M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "dbr" md.; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (Tecdüdd), s. 130, 133, 144, 153, 166, 224, 241, 306, 321, 350, 353, 423, 424; Fârâbî, *Risâle fî mâ yenbağî en yükaddem kable te'allümü'l-felsefe* (*el-Mecmû'* içinde), Kahire 1325/1907, s. 60; Muhammed b. Ahmed el-Hârizmî, *Mefâtihu'l-ülûm*, Kahire 1342/1923, s. 80; İhvân-ı Safâ, *Resâ'il*, Beyrut 1376/1957, I, 274-275; İbn Sînâ, *Uyûnü'l-hikme* (nşr. Hilmi Ziya Ülken, *Resâ'ilü İbn Sînâ* içinde), Ankara 1953, I, 13; a.mlf., *Mantuku'l-meşrikiyyîn*, Kum 1405, s. 7-8; a.mlf., *Fî Aksâmi'l-ülümü'l-akliyye* (*Tis'ü Resâ'il* içinde), İstanbul 1298, s. 73; a.mlf., *Kitâbü's-Siyâse* (nşr. Luvîs Ma'lûf, *el-Mesrih* içinde), IX/21 (1906), s. 967-973; Gazzâlî, *İhyâ'*, II, 24, 31, 34; Şehâbeddin Ahmed b. Muhammed İbn Ebür-Rebî, *Sülûkü'l-mâlik fi tedbiri'l-memâlik* (nşr. Nâcî et-Tikrîti), Beyrut 1403/1983, s. 95-98; ayrıca bk. neşredenin girişi (Temhîd), s. 7-33, 50-51, "Mülhak [1]", s. 223-225, "Mülhak [2]", s. 231; Muhammed b. Mahmûd eş-Şehrezûrî, *Resâ'ilü's-Şecereti'l-ilâhiyye fi 'ulümü'l-hakâ'iki'rabbâniyye* (nşr. M. Necip Görgün), İstanbul 2004, II, 31-118; İbn Haldûn, *Mukaddime*, Beyrut 1402/1982, s. 38; Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'ade*, I, 406-413; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1000; Brockelmann, GAL, I, 230; Suppl., I, 372; M. Celâl Şeref – Ali Abdülmü'tî Muhammed, *el-Fikrû's-siyâsi fi'l-İslâm*, İskenderiye 1982, s. 205-209; Mahmut Kaya, *İslâm Kaynakları Işığında Aristoteles ve Felsefesi*, İstanbul 1983, s. 302-303; Ayşe Sıdika Oktay, *Kınalızâde Ali Efendi ve Ahlâk-ı Alâî*, İstanbul 2005, s. 423-428; W. Heffening – [G. Endress], "Tadbir", *EP* (Fr.), X, 53-54.

MUSTAFA ÇAĞRICI

TEDBİRÜ'L-MENZİL

(تدبير المنزل)

Felsefî metotla yazılmış
ahlâk kitaplarında
ev idaresini

ve aile ahlâkını ifade eden terim.

Sözlükte "bir kimsenin işini çekip çevirmesi, sonunu hesap etmesi" anlamındaki **tedbir** (*Lisânü'l-‘Arab*, "dbr" md.) ahlâk ve siyaset kitaplarında "yönetim, siyaset" mânâsında sıkça geçmekte, "ev" anlamındaki **menzil** ile birlikte kullanıldığında daha çok felsefî yöntemle yazılmış ahlâk kitaplarında pratik ahlâkın üç ana bölümünden ikincisi olan aile ahlâkını ifade etmektedir (diğerleri tehzîbü'l-ahlâk, tedbirü'l-medîne). Nasîrüddîn-i Tûsî *Ahlâk-ı Nâsirî*'de (s. 207) buradaki menzilin maddî anlamda evi değil karı ile koca, ebeveynle çocuk, hizmetçiyle efendi, mal sahibiyle mal arasındaki ilişkiyi anlattığını belirtir. Aynı açıklama Kınalızâde Ali Efendi'de de görülür (*Ahlâk-ı Alâî*, II, 3).

Ahlâk kitaplarının "tedbirü'l-menzi" (tedbirü'l-menâzil, siyâsetü'l-menzi) başlıklı bölümlerinde ev idaresi ve aile ahlâkına dair konulara yer verilir. Ailenin beş unsuru kabul edilen karı ile koca, çocuk, hizmetçi ve malla ilgili yönetim esasları, aile fertlerinin hak ve sorumlulukları, ailenin geçimi, mal varlığının kazanılması, korunması ve harcanmasıyla ilgili kurallar üzerinde durulur. Sistemik eserler yanında ilimler tasnifine dair kitaplarda ve bibliyografik kaynaklarda da tedbirü'l-menzi hakkında bilgi bulunmaktadır. Fârâbî *Risâle fî mâ yenbağî ...* başlıklı eserinde (s. 60) tedbirü'l-müdün ve tedbirü'l-menzi şeklinde sıraladığı ahlâk bölümlerine ilişkin kavramları kısaca tanıtmıştır. Hârizmî'nin *Mefâtihu'l-ülûm*'da yaptığı açıklamalara göre (s. 80) amelî felsefenin bölümlerinden ahlâk kişinin kendini yönetmesi, yakınların yönetilmesi, toplumun ve ülkenin yönetilmesine dair bilgilerden oluşur. İhvân-ı Safâ'nın *Resâ'il*'inde (I, 274) siyasetin kırsımları anlatılırken tedbirü'l-menzi de yer verilir. İbn Sînâ *Uyûnü'l-hikme*'de (I, 13) pratik felsefeyi medenî, menzîlî ve hulkî olmak üzere üçe ayırmış, tedbirü'l-menzi yerine "el-hikmetü'l-menziyye" terkinini kullanmış ve bu disiplinin karı ile koca, ebeveyn ile çocuklar ve efendi ile köle arasında iyi ilişkiler kurulmasını sağlayacak biçimde ev işlerinin ve aile birliğinin düzenlenmesiyle ilgili bilgilerden oluştuğunu belirtmiştir. *Fî Aksâmi'l-ülümü'l-akliyye* adlı risâlesinde ise (s. 73) aynı disiplini ted-

bîrû'l-menzi'l ismiyle anmakta ve Urûnus'un (?) (Bryson) kitabının (aş.bk.) buna dair olduğunu söylemektedir. İbn Sînâ'nın *Man-tıku'l-meşrikiyyin*'inde (s. 7-8) ameli hikmet yerine ameli ilim sözü kullanılmış, bu ilmin ilmü'l-ahlâk, tedbîrû'l-menzi'l, tedbîrû'l-medîne bölümlerinden meydana geldiği belirtilmiştir. Luvîs Ma'lûf'un *Eşerün mechûlün li'bn Sînâ* başlığıyla neşrettiği bir risâlede (bk. bibl.) kişinin kendini, ailesini, çocuğunu, hizmetçilerini ve gelir giderini yönetmesi konuları yer almaktadır. Muhammed b. Mahmûd eş-Şehrezûrî, *Resâ'ilü's-Şecereti'l-ilâhiyye*'de (II, 17-30) ev idaresi ve aile ahlâkını İbn Sînâ gibi "el-Hikmetü'l-menzi'liyye" başlığı altında incelemiştir. İbnü'l-Ekfânî, *İrşâdü'l-kâşid* adlı eserinde (s. 21, 64) hikmet-i ameliyenin geleneksel üçlü taksimini vermiş ve bu alanda yazılmış en meşhur eserin Burûşûn'e (?) (Bryson) ait olduğunu söylemiştir. İslâm ahlâk ve siyaset literatürünün önemli bir temsilcisi olan Şehâbeddin Ahmed b. Muhammed İbn Ebû'r-Rebî'nin *Sülûkü'l-mâlik fi tedbîri'l-memâlik* adlı eserinin ev idaresi ve aile ahlâkına ayrılan ikinci bölümünde konuyla ilgili kitaplarda ev yönetiminin temel unsurları sayılan mal, kadın, evlât ve köle konularına tedbir de eklenmiştir (s. 150). Nasîrüddîn-i Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsırî*'sinde (s. 208) eski filozoflardan Ebrûsun (Bryson) sözlerinden bir kısmının Arapça'ya tercüme edildiğini belirterek müslümanların bu eserden yararlandığını kaydetmiştir. Kınalızâde Ali Efendi, *Ahlâk-ı Alâî*'nin ikinci bölümünün başında Tûsî'nin adını zikrederek Bryson hakkında verdiği bilgileri tekrarlar (II, 2-4). İbn Haldûn'un *Muqaddime*'sinde (s. 38) tedbîrû'l-menzi'le dair çok kısa bir açıklama yer almaktadır. Taşköprizâde'nin *Miftâhu's-sa'âde*'sinde (I, 406-413) hikmet-i ameliyenin bölümleri çerçevesinde tedbîrû'l-menzi'le ve Bryson'un (Burûş [?]) kitabına işaret edilmiştir. Kâtib Çelebi *Keşfü'z-zunûn*'da (I, 381) tedbîrû'l-menzi'l tanımı yaparken İbn Sînâ'nın *Uyûnü'l-hikme*'deki ifadelerini ve menzi'l kelimesini açıklarken Tûsî ve Kınalızâde Ali'nin sözlerini tekrar etmiştir.

İshak b. Huneyn tarafından Arapça'ya çevrilen Aristo'nun *Ethique à Nicomaque* adlı eserinde (s. 294, 295 [VI.8, 9]) "oikonomia" (ev ekonomisi, ev idaresi) terimi geçmektedir. Yine Aristo'ya isnat edilen ve Ebû Ali İbn Zür'a tarafından Arapça'ya tercüme edildiği belirtilen *Maqâlat fi't-tedbir* adlı bir eserle (Kaya, s. 302) *Şimârü Maqâleti Aristotâlis fi tedbiri'l-menzi'l* başlıklı risâle (bk. bibl.) günümüze kadar gel-

miştir. Ancak İslâm kaynaklarında Bryson'a yapılan atfırlara ve araştırmacıların tesbitlerine göre müslüman düşünürler, tedbîrû'l-menzi'l tabirini -bilindiği kadarıyla ismini ilk defa İbn Miskeveyh'in andığı (*Tehzîbü'l-ahlâk*, s. 68)- Yeni Pisagorcuyu Bryson'a (ö. m.ö. II. yüzyıl) ait kitabın adı olduğu belirtilen (*El² [Fr.]*, X, 54) *Oikonomikos*'un karşılığı olarak kullanmış, yine ameli felsefenin üçlü tasnifini bu eserden almıştır. Luvîs Şeyho tarafından 1921'de *Kitâbü Birisîs (?) fi tedbiri'r-recül li-menzi'lihi* adıyla yayımlanan bu kitapta (bk. bibl.) aile reisinin yönetimindeki evin dört unsuru mal, hizmetçiler, kadın ve evlât şeklinde sıralanmıştır. Mal konusuna ayrılan ilk bölümde malın yaratılış hikmeti ve insanların mala ihtiyacı, malın kazanılması, korunması ve harcanmasıyla ilgili kurallar belirtilmektedir. Hizmetçiler ve kölelere dair bölümün başında üç türlü kölelikten söz edilir: İnsanın insana köleliği, insanın şehvete köleliği ve doğal yapıdan kaynaklanan kölelik. Bu sonuncusu bedenen güçlü, ancak zihinsel yetenekleri zayıf olanların köleliğidir. Müellif, bu tür insanların hayvanlara yakın bir mertebede bulduklarını ve akıllı kişilerce kullanılmaya elverişli olduklarını ifade eder. Kadınların yönetilmesiyle ilgili bölümde kadının varlık sebebini neslin devamı ve ev işlerinin görülmesi şeklinde özetleyen Bryson, erkeğin huyu ile kadının huyu arasında uyum sağlanamadığı takdirde ev işlerinin düzgün gitmeyeceğini belirtir. Eserin son bölümünde çocuk eğitimi üzerinde durulur.

İlk dönem âhlâk kaynaklarında tedbîrû'l-menzi'l konusuna çok az yer verilmiştir. Gazzâfî, *İhyâ'ü 'ulûmi'd-dîn*'in aileyile ilgili bölümlerinde tedbîrû'l-menzi'l tabirini kullanmış (meselâ bk. II, 24, 31, 34), eserin 11 ve 15. bölümlerinde konuyu tamamen İslâmî kaynaklara dayanarak ele almıştır. İlk defa Nasîrüddîn-i Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsırî*'nin "Tehzîb-i Ahlâk" adlı birinci bölümüne "Tedbîr-i Menâzil" ve "Siyâset-i Müdün" başlıklarıyla iki bölüm eklemiştir. Adudüddin el-İcî'nin *Ahlâk-ı Adu-diyye*'si, Cemâleddin Aksarâyî'nin *Ahlâk-ı Cemâlî*'si, Celâleddin ed-Devvânî'nin *Ahlâk-ı Celâlî*'si, Kınalızâde Ali Efendi'nin *Ahlâk-ı Alâî*'si, Muhyî-i Gülşenî'nin *Ahlâk-ı Kirâmî*' gibi sonraki dönem âhlâk kitaplarında bu planın uygulanması gelenek halini almıştır. Tedbîrû'l-menzi'l en geniş biçimde işlendiği Kınalızâde'nin *Ahlâk-ı Alâî*'sinde büyük ölçüde Tûsî'nin görüşleri tekrar edilmişse de eserde Osmanlı aile kültürünü yansıtan ayrıntılar bulunmaktadır.

BİBLİYOGRAFYA :

- Wensinck, *el-Mu'cem*, "dbr" md.; M. F. Abdülbâki, *el-Mu'cem*, "dbr" md.; Aristoteles [Aristo], *Ethique à Nicomaque* (trc. J. Tricot), Paris 1994, s. 294, 295 (VI.8, 9); a.mlf., *Şimârü Maqâleti Aristotâlis fi tedbiri'l-menzi'l* (MMIAdm. içinde), I/12 (1921), s. 380-385; Bryson, *Kitâbü Birisîs (?) fi tedbiri'r-recül li-menzi'lihi* (nşr. Luvîs Şeyho, *el-Meşriğ* içinde), XIX/3 (1921), s. 161-181; Fârâbî, *Risâle fîmâ yenbağî en yükâddem kable te'alümü'l-felsefe* (*el-Mecmû'* içinde), Kahire 1325/1907, s. 60; Muhammed b. Ahmed el-Hârizmî, *Meqâtihu'l-ülüm*, Kahire 1342/1923, s. 80; İh-vân-ı Safâ, *Resâ'il*, Beyrut 1376/1957, I, 274; İbn Miskeveyh, *Tehzîbü'l-ahlâk* (nşr. Hasan Temîm), Beyrut 1398, s. 68; İbn Sînâ, *Uyûnü'l-hikme* (nşr. Hilmi Ziya Ülken, *Resâ'ilü İbn Sînâ* içinde), Ankara 1953, I, 13; a.mlf., *Fi Akşamî'l-ülümü'l-akliyye* (*Tis'u Resâ'il* içinde), İstanbul 1298, s. 73; a.mlf., *Manıku'l-meşrikiyyin*, Kum 1405, s. 7-8; a.mlf., *Eşerün mechûlün li'bn Sînâ* (nşr. Luvîs Ma'lûf, *el-Meşriğ* içinde), IX/22 (1906), s. 1037-1042; IX/23 (1906), s. 1073-1078; Gazzâfî, *İhyâ'*, II, 24, 31, 34; Şehâbeddin Ahmed b. Muhammed İbn Ebû'r-Rebî, *Sülûkü'l-mâlik fi tedbiri'l-memâlik* (nşr. Nâcî et-Tikrîti), Beyrut 1403/1983, s. 137-172; Nasîrüddîn-i Tûsî, *Ahlâk-ı Nâsırî* (nşr. Müctebâ Mînovî - Ali Rızâ Haydarî), Tahran 1373 hş., s. 205-208; Muhammed b. Mahmûd eş-Şehrezûrî, *Resâ'ilü's-Şecereti'l-ilâhiyye fi 'ulûmi'l-hakâ'iki'r-rabbâniyye* (nşr. M. Necip Görgün), İstanbul 2004, II, 17-30; İbnü'l-Ekfânî, *İrşâdü'l-kâşid* (nşr. J. J. Witkam), Leiden 1989, s. 21, 64; İbn Haldûn, *Muqaddime*, Beyrut 1402/1982, s. 38; Taşköprizâde, *Miftâhu's-sa'âde*, I, 406-413; Kınalızâde Ali Efendi, *Ahlâk-ı Alâî*, Bulak 1248, II, 2-4; *Keşfü'z-zunûn*, I, 381; Mahmut Kaya, *İslâm Kaynakları İşığında Aristoteles ve Felsefesi*, İstanbul 1983, s. 302-303; W. Heffening - [G. Endress], "Tadbir", *El² (Fr.)*, X, 53-54.

MUSTAFA ÇAĞRICI

TEDEBBÜR

(التدبير)

Bir işin sonucunu
başından hesaplama, düşünme
anlamında bir terim

(bk. DÜŞÜNME).

TE'DİB

(bk. EDEP).

TEDKİK u TAHKİK

(تدقيق و تحقيق)

Abdülbâki Nâsır Dede'nin
(ö. 1821)

mûsiki nazariyatına dair eseri.

Yenikapı Mevlevîhânesi şeyhlerinden Abdülbâki Nâsır Dede'nin mûsikîyle ilgili Türkçe iki eserinden biridir. III. Selim'in emriyle kaleme alınıp 1209'da (1794) tamamlanan